

3. Сборник материалов по гражданскому управлению оккупации в Болгарии в 1877-77-79 гг.: в 6 вып. / Под ред. генерал-майора Н.Р.Овсяного. Вып.1-6 СПб.: Военно-историческая комиссия Главного штаба,1903-1904.
4. Овсяный Н. Р. Болгарское ополчение и земское войско. СПб, 1904. – 32 с.
5. Сохань П. С. Очерки истории украинско-болгарских связей. – К.: “Наукова думка”, 1984. – 288 с.
6. Павлюченко О. В. Україна в югословянських суспільних зв'язках (др. пол. XIX-поч. XX ст.) – К., 1992.
7. Шевченко Ф. П. Роль Києва в міжслов'янських зв'язках у XVII-XVIII ст. – К., 1963.– с. 30.
8. Танчев И. Българската държава и учението на българи в чужбина 1879-1892. – София, Академично издателство “Марин Дринов”, 1994. – 217 с.
9. Манафова Р. Интелигенция с европейски измерения (1878-1912). – София, 1994. – 317 с.
10. Улунян А. Россия и освобождение Болгарии от турецкого ига: 1877-1878 гг. – М., 1994. – 241 с.
11. Минчев Д. Болгарское ополчение во время русско-турецкой освободительной войны 1877-1878 гг. // Генерал М. Д. Скобелев и его время (к 170-летию со дня рождения). Материалы международной научно-практической конференции “М. Д. Скобелев: история и современность”. Рязань, 27-28 сентября, 2013 г. – Рязань: Изд-во РИАМЗ, 2014. – с. 152-157.
12. Фролова М. М. К вопросу об участии болгар в русско-турецких войнах XIX в.// Генерал М. Д. Скобелев и его время (к 170-летию со дня рождения). Материалы международной научно-практической конференции “М. Д. Скобелев: история и современность”. Рязань, 27-28 сентября, 2013 г. – Рязань: Изд-во РИАМЗ, 2014. – С. 136-151.
13. Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. – М.: Госполитиздат, 1952. – 464 с.
14. Виноградов В. И. Создание болгарской национальной армии//Из цикла “Помощь России в государственном строительстве Болгарии”. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://xn--80aa2bkafhg.xn--p1ai/article.php?nid=4305>.
15. Кожухаров А. Н. Воспитанники русских мореходных классов в военном флоте Болгарии в начале XX в. // Вопросы истории, № 2, Февраль 2011. – С. 114-121.
16. Кожухаров А. Н. Болгарские слушатели артиллерийского офицерского класса (1901-1914 гг.) // Новая и новейшая история, № 1, 2013. – С. 216-220.
17. Правила приема подданных южнославянских государств в русские военно-учебные заведения с объяснительной запиской и предложениями. Выработаны особым совещанием под председательством Якубовского. – СПб, 1910. – 27 с.
18. Кожухаров, А. Н. Болгарские офицеры – воспитанники Морского инженерного училища императора Николая I // Военно-исторический журнал. – 2009. – № 3. – С.31-34.
19. Кожухаров А. Н. Главный центр повышения квалификации болгарских офицеров. Кронштадт. Минные классы. 1901-1904 гг. // Военно-исторический журнал. – 2012. – № 10. – С. 38-42.

Прищепа Т. Н. Подготовка болгарских военных кадров в учебных заведениях Российской империи 1878-1915 гг.

В статье исследуются основные исторические этапы формирования болгарской военной структуры после завершения русско-турецкой войны 1877-1878. Выявлены характерные направления деятельности Российской империи в процессе восстановления болгарского государства. Отмечаются особенности профессиональной подготовки болгар в учебных заведениях империи. Выделены основные центры обучения будущих болгарских военных кадров.

Ключевые слова: Княжество Болгария, Болгарское ополчение, Земское войско, Российская империя, Кронштадт, Санкт-Петербург, мореходные классы.

Prischepa T. M. The training of the Bulgarian military personnel in the educational institutions of the Russian Empire 1878-1915.

The article investigates the main historical stages of formation of the Bulgarian military structure after the completion of Russian-Turkish war of 1877-1878. Identified the characteristic of directions activity of the Russian Empire in the recovery process of the Bulgarian state. Are marked a particular of vocational training of Bulgarians in educational institutions of the empire. Identified the main learning centers for future of the Bulgarian military personnel.

Keywords: Principality of Bulgaria, the Bulgarian home guard, Earthen the army, Russian Empire, Kronstadt, St. Petersburg, marine classes.

УДК 94(480)+929

С. С. Люта

ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ КАРЛА ГУСТАВА МАННЕРГЕЙМА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЙОГО ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕКОНАНЬ

У статті простежується зміна світоглядних орієнтирів провідного політичного діяча Фінляндії першої половини ХХ ст. на тлі фінського державотворчого процесу. Автор, на основі психологічного аналізу наказів, промов, епістолярій та мемуарів К.Г. Маннергейма, приходять до висновків, що парадоксальний патріотизм фінського маршала став визначальним чинником у формуванні системи його політичних переконань.

Ключові слова: К.Г. Маннергейм, Фінляндія, державотворення, національна самоідентифікація, політичні переконання.

Перед сучасною українською державою гостро стоїть проблема викорінення шкідливих ментальних реліктів, що лишилися у спадок від доби російського колоніалізму, і формування єдиної національної ідентичності українців. В умовах неоголошеної війни за східні території, в українському соціумі стихійно

поширюються сподівання на прихід “месії” – потужного лідера, який силою своєї харизми зможе об’єднати українців по обидва боки Дніпра. Для Фінляндії, яка у 1918 р. опинилася у схожій ситуації (їдеться, передусім, про війну “білих і червоних”, що тривала з січня по травень 1918 р. і є, так само, як і український конфлікт, зразком конфлікту ідентичностей), таким лідером став Карл Густав Маннергейм. Протягом усієї своєї політичної кар’єри (1918–1946 рр.) він докладав максимум зусиль для того, щоб об’єднати фінську націю, подекуди жертвуючи персональним інтересом. Однак, перш ніж стати на чолі консолідації фінської нації, Маннергеймові довелося подолати внутрішнє світоглядне протистояння. Саме в цьому протистоянні криється парадокс його біографії: зробивши блискучу кар’єру військового у Російській імперії, К.Г. Маннергейм близько тридцяти років свого життя присвятив боротьбі зі східним сусідом Фінляндії.

Постать К.Г. Маннергейма під ракурсом його національної самоідентифікації в історичній літературі спеціально не досліджувалася. Найбільш ґрунтовно біографію фінського лідера у своїх роботах висвітлювали фінські автори В. Мері, Е. Іоффе-Кемпайнен, британські історики Дж. Ернест, О. Скрін, російський дослідник Л. Власов. На українських теренах особистістю К.Г. Маннергейма цікавився аналітик О. Підлуцький. Джерельну базу нашого дослідження склали накази Г.К. Маннергейма різних років, тексти його промов, епістолярні джерела, а також славнозвісні “Мемуари”, над якими фінський маршал працював останні роки свого життя (1948–1951 рр.).

Метою даної роботи є простеження зміни світоглядних орієнтирів К.Г. Маннергейма, а також визначення впливу цієї трансформації на систему його політичних переконань.

Даючи характеристику К.Г. Маннергейму, дослідниця Е. Іоффе-Кемпайнен вживає влучний фразеологізм: “Свій серед чужих, чужий серед своїх” [1]. Дійсно, видатний лідер Фінляндії не був фіном за походженням: він народився 4 червня 1867 р. у фінському місті Аскайнен в сім’ї аристократів зі шведським корінням. Фінська мова не була рідною для юного Густава: у родинному колі Маннергеймів було прийнято розмовляти шведською [2; 3]. Більш того, Е. Іоффе-Кемпайнен наводить дані про те, що Маннергейм уже в зрілому віці ставився до фінської мови з певною часткою зневаги: він іронізував над тим, що його сестра загорілася наміром вивчити фінську [1].

З сімох дітей Карла Роберта і Хедвіг Шарлотти Маннергеймів Густав був найбільш бешкетливим і непосидючим. У віці 13 років його відрахували з Бьойокського ліцею за незадовільну поведінку. На родинній нараді було вирішено віддати сина (по досягненню ним 15 років) до кадетського корпусу у Хаміні: рідні вважали, що навчання військової справі має дисциплінувати Густава [4, с.18-19]. Честолюбство і впертість юного Маннергейма були дуже доречними для успішної воєнної кар’єри [5, с.365]. Проте розпочати її на батьківщині К.Г. Маннергейму не судилося: у 1886 р. він був відрахований з кадетського корпусу в Хаміні за “самоволку”. Цю подію К.Г. Маннергейм у своїх мемуарах називає “випадком, який здійснив вирішальний вплив на подальше життя” [6, с.4]. Якщо до цього часу Густава мало цікавила кар’єра військового, то після відрахування з кадетського корпусу у ображеного Маннергейма з’являється перша доросла ціль – стати офіцером задля того, щоб довести директорові корпусу Карлу Енkelю, а також самому собі, що він здатен досягти висот. І ця мета була успішно реалізована: на відміну завершивши навчання у Миколаївському кавалерійському училищі Санкт-Петербурга у званні корнета (1889 р.), Маннергейм розпочав успішну військову кар’єру в лавах збройних сил Російської імперії [6, с.6].

Слід звернути увагу на те, що формування характеру К.Г. Маннергейма відбувалося в умовах паралельного існування двох політичних організацій: фінського національного і російського імперського. Фінляндія – батьківщина Густава – у другій половині XIX ст. була складовою Російської імперії, однак мала широкі автономні права (власні органи законодавчої і виконавчої влади, валюту, митний бар’єр на кордоні з Росією, поштову службу, а з 1878 р. – власну армію). Така окремішність, з одного боку, закладала фундамент перетворення фінів на політичну націю, з іншого – сприяла поширенню антифінських настроїв у російському імперському середовищі. Якщо до 1895 р. владні кола імперії демонстрували лояльність стосовно фінського питання, то з приходом до влади Миколи II було взято курс на обмеження автономії Великого Князівства Фінляндського [7, с.90; 8]. Показовим для нашого дослідження є те, що у роки наступу на фінську автономію Маннергейм залишався лояльним до імперського режиму. Спробуємо з’ясувати причину такої байдужості до проблем Фінляндії.

Інцидент, пов’язаний з відрахуванням із Хамінського кадетського корпусу, сприяв формуванню специфічної національної ідентичності К.Г. Маннергейма, що витікала із ідентичності професійної. Принісши присягу на імперському стязі під час церемонії посвяти у кадети Миколаївського кавалерійського училища, К.Г. Маннергейм починає усвідомлювати себе як службовця Російської імперії. Свій вибір на користь цього училища, в стінах якого, власне, і почала формуватися імперська ідентичність, у мемуарах він виправдовує так: “Моє рішення не викликало жодних сумнівів з патріотичної точки зору, бо відносини між Росією і автономним Великим Князівством Фінляндським у ті часи були доброзичливими... Довіру було підірвано пізніше, коли під тиском російського націоналістичного руху Микола II порушив імператорську присягу” (їдеться про присягу Олександра I, дану у 1809 р., що стосувалася надання фінам широких автономних прав) [6, с.5].

Однак слід зауважити, що для молодого Густава у той час патріотичні почуття були не на порядку денному: вони тьмяніли перед прагненням кар’єрного зростання. Для Маннергейма, шведа за походженням, протягом перших п’ятдесяти років життя Фінляндія була лише місцем народження, до якого він відчував несвідому прив’язаність. У мемуарах він тепло згадує свої відпустки під час навчання в училищі: “Завжди було приємно увійти до чистого вагону на Фінляндському вокзалі Петербурга і вирушити, як тоді здавалося, у довгу подорож до Гельсінкі”. Але тут же наголошує, що на той час служба була для нього на першому місці: “Проте і повернення було також приємним, адже я передчував напружену роботу у полку – я ставився

до неї з великою запопадливістю і дуже пишався нею” [6, с.5]. Про зміну національної самоідентифікації Маннергейма свідчить те, що товариші по службі і підлеглі знали його не як Карла Густава, а як Густава Карловича [2]: перебуваючи в лавах російської армії, майбутній фінський маршал русифікував своє ім'я.

Аналізуючи світоглядні трансформації Г.К. Маннергейма, ми переконалися, що значний вплив на його світогляд здійснило особисте знайомство з царською родиною Романових, зокрема з імператором Миколою II. Саме на період його правління припав кар'єрний злет героя даного дослідження: він пройшов шлях від штабс-ротмістра до полковника. Велике враження на кавалергарда Маннергейма справила коронаційна церемонія Миколи II та його дружини Олександрри, у якій він безпосередньо взяв участь і яку на схилі років детально описав у своїх мемуарах, підкресливши її велич і розмах [6, С. 7-8]. Також Маннергейм наводить опис свого звітування Миколі II по завершенню Азійської експедиції (1906–1909 рр.), в ході якого останній був зачарований ораторськими схильностями офіцера і пообіцяв йому полковницьке звання [6, С. 20]. Той факт, що Маннергейм у мемуарах, переосмислюючи власну біографію, згадує Миколу II лише добрими словами, а його прорахунки критикує зі значною часткою співчуття, свідчить про те, що російський імператор був для фінського маршала емоційно значущою людиною. Через свою прихильність до Миколи II, через вдячність за його участь у просуванні молодого офіцера по кар'єрній драбині, Маннергейм став переконаним монархістом. Зокрема, Е. Іоффе-Кемпайнен наводить дані, що до кінця життя він тримав на своєму робочому столі фотографічний портрет царя [1].

Отже, як ми могли пересвідчитись, Г.К. Маннергейм протягом перших п'ятдесяти років свого життя не ідентифікував себе із фінською політичною нацією, яка на той час перебувала у стані оформлення. До 1887 р. він, передусім, шведський аристократ, який попри те, що народився у Фінляндії, не знає фінської мови; наступні тридцять років своєї біографії – російський офіцер, вірний царській родині.

Рік 1917 став знаковим для Маннергейма. У цей час відбувається кардинальна трансформація його національної самоідентифікації: він починає усвідомлювати себе частиною фінського народу. Передумови таких таких різких змін криються у вродженому аристократизмі Маннергейма, і, як би це дивно не виглядало, у монархізмі, набутому під час служби в російській армії. Причиною ж став крах Російської імперії: держава, якій Г.К. Маннергейм вірою і правдою служив протягом трьох десятиріч, загинула у вирі двох революцій, а ідентифікувати себе із новим люмпенсько-пролетарським урядом Росії, що встановився після більшовицького перевороту у жовтні 1917 р., було нижче аристократичної гідності барона Маннергейма.

У своїх мемуарах Маннергейм, переконаний монархіст, дуже негативно оцінює будь-які спроби похитнути російську монархію. Згадуючи революційні події 1905 р., він зазначає: “Армія знаходилась на межі розпаду. Щойно отримана “свобода” [Маннергейм не випадково бере це слово у лапки, показуючи своє презирливе ставлення до такого роду “свободи” – прим. авт.] сприймалась дуже просто: військові вважали, що можуть робити все, що їм заманеться. Саме слово “свобода” у ті дні служило паролем. Коменданти вокзалів були безпомічними, а тих, хто намагався навести лад, розстрілювали” [6, с.12].

У дні Лютневої революції 1917 р. барон ледь не став жертвою натовпу, який він описує таким чином: “Вулицею рухалась галаслива процесія, на руках у маніфестантів були червоні пов'язки, в руках – червоні прапори. Судячи з усього, ці люди перебували у революційному сп'янінні і були готові напасти на будь-якого супротивника” [6, с.34]. Генералу довелося тікати і потім ховатися від патрулів, поки не вдалося покинути Петроград і повернутися на службу у 12-ту кавалерійську дивізію, що на той час базувалась в Румунії [6, с.34-36].

Під час перебування в Румунії у Маннергейма виникають сумніви щодо доречності його подальшого перебування в лавах російської армії. Йдеться про інцидент з арештом підопічного йому офіцера за монархічні висловлювання: командир дивізії звертався до різних інстанцій задля виправдання офіцера і покарання солдат, які посміли заарештувати свого командира, але його зусилля виявились марними. Згадуючи цей випадок, він пише: “Я остаточно переконався, що командир, який нездатний захистити своїх офіцерів від насилля, має покинути Російську армію” [6, с.37]. З цією метою Маннергейм вдається до відволікаючого маневру: під приводом необхідності лікування травмованої ноги він виїжджає з фронту до Одеси [6, с.37].

Саме під час перебування в Одесі з'являються перші нотки зацікавлення долею Фінляндії. У листі до сестри Софії Густав висловлює занепокоєння посиленням лівих настроїв у Фінляндії, про які він дізнався з газет: “Якщо на виборах знову станеться соціалістична більшість, то майбутнє добра не обіцяє” [9, с.167].

У всіх наведених вище уривках відчувається неприхована неприязнь Маннергейма до ідей соціалізму і зневага до їхніх прихильників. Пік цієї неприязні припав на дні більшовицького перевороту (листопад 1917 р.). Першою реакцією Маннергейма на прихід Леніна і Троцького до влади стало прагнення повалити новий режим, який у мемуарах він презирливо називає “диктатурою меншості”. Але войовничий настрої дуже швидко змінився зневірою: “Я був змушений усвідомити, що ні вони [друзі-офіцери – прим. авт.], ні суспільство в цілому не вважали необхідним перейти до якихось дій” [6, с.37-38]. 1 січня 1918 р. К.Г. Маннергейм подав рапорт про відставку і був звільнений з пенсією 360 рублів на місяць (у березні 1918 р. Ленін і Троцький скасували цю пенсію). 14 грудня 1917 р., через 8 днів після проголошення незалежності Фінляндської Республіки, К.Г. Маннергейм отримав від фінського посольства “контрамарку”, яка давала йому право на проживання у Фінляндії [10].

Отже, 1917 р. став визначальним у біографії Маннергейма: протягом року його російська імперська самоідентифікація остаточно еволюціонувала у фінську національну. На основі рішучого небажання ототожнювати себе із “новою Росією” починає формуватися парадоксальний патріотизм Маннергейма: йому не вдалося вберегти від більшовизму царську Росію, але натомість з'явилося прагнення захистити від червоної загрози край дитинства – Фінляндію, яка на хвилі революційних подій в Росії здобула

незалежність. “Я був впевнений, що наша країна мала більш широкі можливості для збереження культури і суспільного ладу, ніж Росія. Там я спостерігав лише відсутність віри і пасивність, а на батьківщині я відчув непереможне прагнення людей боротися за свободу [у цьому контексті дане слово вживається без напак: йдеться про свободу від більшовизму – прим. авт.]”, – ця фраза з мемуарів Маннергейма наскрізь проникнута почуттям гордості за фінський народ, який, на відміну від росіян, був готовий відстоювати свою ідентичність зі зброєю в руках [6, с.40].

Наступні 28 років свого життя Маннергейм присвятив справі фінського державотворення. Передусім його активність була спрямована у військове русло. Саме завдяки зусиллям Маннергейма, який 28 січня 1918 р. був призначений головою комітету оборони [11], Фінляндія вже у перші місяці свого незалежного існування отримала цілком обороноздатну армію, сформовану на базі добровільних загонів шюцкору і представників фінського егерського батальйону, що повернулися на батьківщину, покинувши лави німецького війська. Ця армія гідно проявила себе у збройному конфлікті з пробільшовицькими силами, що точився з січня по травень 1918 р. Цей конфлікт відомий в історіографії під різними назвами: “громадянська війна” або “війна білих і червоних” (по аналогії з процесами, що відбувалися в той час у Росії). Однак дослідники Дж. Ернест і О. Скрін стверджують, що для Маннергейма ця війна була передусім “війною за визволення”: такий погляд на конфлікт сприяв вкоріненню фінської ідентичності і в свідомості самого головнокомандувача, і у колективній свідомості народу Фінляндії [12, с.2]. Ця позиція явно простежується у славнозвісній промові Маннергейма від 23 лютого 1918 р., яка в історіографію увійшла під образною назвою “клятва меча”: “Присягаюся іменем фінської селянської армії, головнокомандувачем якої я маю честь бути, що я не кладу меча до піхов, перш ніж законний порядок не запанує в країні, перш ніж всі укріплення не будуть в наших руках, перш ніж останній з ленінських солдат і бандитів не буде вигнаний як з Фінляндії, так і з Біломорської Карелії” [13]. Отже, Маннергейм говорить не про внутрішній характер протистояння, а наголошує на втручання російських більшовиків, що позбавило конфлікт братовбивчого забарвлення і надало йому благородну, консолідуючу ціль – вигнання загарбників.

Однак російська самоідентифікація К.Г. Маннергейма не зникла безслідно: вона певною мірою накладала відбиток на переконання і діяльність фінського лідера. Одним із її проявів було те, що К.Г. Маннергейм тривалий час зберігав упередженість до німецького вектора співробітництва на міжнародній арені і схильність до союзу з Великою Британією та Францією (країн-членів Антанти): давався взнаки “образ ворога”, сформований в ході участі у Великій війні в лавах війська Російської імперії. Під час переговорів з тодішнім головою уряду П.Е. Свінхувудом стосовно посади верховного головнокомандувача, К.Г. Маннергейм поставив умову тодішньому голові уряду П.Е. Свідхувуду: він очолить фінську армію, лише якщо Фінляндія не буде звертатися за допомогою до Німеччини [6, с.40]. Коли у березні того ж року ця умова була порушена і на півдні Фінляндії висадився контингент кайзерівських військ, Маннергейм відчув себе ображеним до глибин душі. “Настрій у мене був дійсно пригніченим, – згадує Маннергейм. – Адже прем’єр-міністр Свінхувуд обіцяв мені, що не буде звертатися з проханням про інтервенцію... Першою моєю думкою було подати у відставку. Якщо Сенат обдурив мене, то не міг вимагати, щоб я далі виконував свої обов’язки” [6, с.51]. Однак він продовжив боротися за визволення Фінляндії незалежно від німецького військового контингенту до травня 1918 р., коли національні війська остаточно придушили спротив “червоних”. Коли сенат поставив Маннергейма перед фактом, що відтепер формування фінської армії буде проходити під керівництвом німецьких офіцерів, він врешті подав у відставку (30 травня 1918 р.). Свій вчинок у мемуарах він пояснює так: “Хай ніхто навіть не думає, що я, той, хто створив армію і привів практично ненавчені, погано озброєні війська до перемоги лише завдяки бойовому настрою фінських солдат і відданості офіцерів, тепер підкорюся і буду підписувати ті накази, які вважатиме за потрібне німецька військова адміністрація” [6, с.65]. Ці рядки пронизані неприязню до перспективи німецького співробітництва. Судячи з того, що вони були написані уже в літньому віці, Маннергейм зберіг таке ставлення до німців протягом усього свого життя.

Іншим проявом впливу відголосків колишньої російської ідентичності на діяльність фінського лідера стало співробітництво Маннергейма у період його регентства (з грудня 1918 р. по липень 1919 р.) з російський “білим” рухом. На той час Фінляндія перебувала у стані відкритої війни з Радянською Росією за територію Східної Карелії. Співробітництво з “білими” допомогло би консолідувати сили у боротьбі зі спільним ворогом. Як стверджує фінський історик О. Вехвіляйнен, Маннергейм, який прослужив у царській армії майже тридцять років, жадав перейняти на себе роль “спасителя Росії” [14, с.16]. У цьому прагненні вкотре проявилася неприязнь Маннергейма до лівих сил, які порушили звичний уклад його життя під крилом російської монархії. Він удався до таємних перемовин з лідерами білого руху в Росії – генералами Юденичем і Міллером. Сторони навіть дійшли до ряду домовленостей, які відбилися у телеграмі генерала Міллера до фінського регента від 20 липня 1919 р. (за п’ять днів до його відставки): Маннергейм надає білій армії військову допомогу у справі ліквідації влади комуністів, спрямовуючи свої війська на Петроград; натомість регент вимагає визнання майбутнім білим урядом Росії незалежності Фінляндії [15].

Проте реалізація цих домовленостей так і не відбулася через їхній суперечливий характер. Білі не могли гарантувати в майбутньому незалежності Фінляндії. З іншого боку, Маннергейм розумів, що прозахідно орієнтовані члени парламенту не підтримають його рішення спрямувати армію на Петроград. Не зважаючи підбурювання прибічників скористатися нагодою і виступити походом на Петроград, Маннергейм все ж відмовився від такої небезпечної перспективи. [5, с.371]. Згодом він висловлював жаль з цього приводу у листі до графині Любомирської від 12 вересня 1919 р.: “Шкодую лише про одне – що я не покінчив з більшовиками біля наших кордонів до того, як повернувся до приватного життя [тобто, до програшу на перших президентських виборах в історії Фінляндії у липні 1919 р. – прим. авт.]. Увесь світ спав би значно

спокійніше, якби принаймні у Петербурзі [Маннергейм підкреслено вживає стару назву міста своєї юності – прим. авт.] цей осередок більшовизму був знищений” [16].

Обидва випадки нагально демонструють той факт, що елементи російської самоідентифікації певною мірою впливали на військово-політичну діяльність Маннергейма. Однак слід зауважити, що ці приклади ілюструють і іншу тенденцію: дії Маннергейма, попри таку їхню психологічну зумовленість, не суперечили національним інтересам Фінляндії. Говорячи про угоду між Фінляндією і Німеччиною, укладену у жовтні 1918 р., він зауважує: “Незалежність Фінляндії була принесена в жертву політичним амбіціям уряду” [6, с.67]. Тобто, ця фраза демонструє поєднання неприязні до німецького вектору із занепокоєнням майбутнім Фінляндії. А однією з причин припинення переговорів з російськими “білими” стала відсутність гарантій з їхнього боку щодо збереження незалежного статусу фінської держави у разі відновлення Російської імперії.

Найбільш яскраво фінська самоідентифікація Маннергейма проявила себе у роки Зимової війни (1939-1940 рр.) і війни-реваншу (1941-1944 рр.). Кризова ситуація чергової загрози зі Сходу і прохання тодішнього фінського уряду про допомогу змусили Маннергейма знову стати на чолі фінської нації, спершу у якості верховного головнокомандувача, потім (з 1944 р.) як президента держави. У цей час, за словами дослідників Дж. Ернеста і О. Скріна, Маннергейм, швед за походженням і колишній російський офіцер, сам стає живим символом єдності і незалежності Фінляндії [12, С. 2].

Фіни сприймали конфлікт з Радянським союзом як безальтернативну боротьбу, як захист самого єства своєї нації [14, С. 68]. Саме до цих почуттів апелює Маннергейм у наказах 1939–1944 рр. Наприклад, перший наказ, виданий ним на наступний день після призначення головнокомандувачем (1 грудня 1918 р.) покликаний мотивувати фінів на боротьбу з агресором: “Ми вступаємо в бій за дім, за віру і за нашу Вітчизну” [17]. Цей же наказ цікавий і в плані розуміння того, чим є в уявленні Маннергейма даний конфлікт. Маннергейм намагається апелювати до історичної пам’яті фінської нації, говорячи: “Ця війна – ніщо інше, як продовження нашої Визвольної війни, її останній акт” [17].

Цікавим є наказ головнокомандувача № 34, виданий 14 березня 1940 р., через два дні після підписання “жорстокого миру” (за образною назвою автора наказу) з СРСР. У ньому простежуються неприкриті реваншистські настрої: “Між нашою країною і Радянською Росією укладено суворий мир, який передав Радянській Росії майже всі поля боїв, на яких ви [солдати фінської армії – прим. авт.] проливали свою кров в ім’я всього дорогого і святого для нас” [18]. Слід звернути увагу і на те, що у цьому документі Маннергейм дуже специфічно підкреслює власну ідентифікацію: “Наша доля сувора, бо ми змушені залишити *чужій расі*, що має інший світогляд та інші моральні цінності, землю, яку ми століттями обробляли працею і потом” [18]. Цією фразою він намагається радикально відмежувати фінську націю і себе як її представника (адже в тексті використано займенник “ми” – отже, автор явно ідентифікує себе з фінським народом) від росіян. Завершується документ рядками, у яких Маннергейм підкреслює цивілізаційне значення подвигу фінського народу: “Ми з гордістю усвідомлюємо своє історичне призначення, яке століттями було частиною нашої спадщини – захист Західної цивілізації” [18].

Накази періоду війни-реваншу 1941-1944 рр., яку Фінляндія вела проти СРСР у союзі з Німеччиною (на цей раз агресором виступала Фінляндія, охоплена жагою реваншу), містять ще більш радикальну риторіку. Наприклад, у наказі головнокомандувача № 1 від червня 1941 р. присутні такі рядки: “Я закликаю Вас на *священну війну* з ворогом нашої нації. Полеглі герої війни повстають з могил і стають поруч з нами сьогодні, коли ми, разом з потужними військовими силами Німеччини, як брати по зброї рішуче вирушаємо в *хрестовий похід* проти ворога, щоб забезпечити Фінляндії надійне майбутнє. Соратники! Рушайте за мною ще в останній раз – тепер, коли знову піднімається народ Карелії і для Фінляндії настає новий світанок” [19]. Використання історіографічного терміну “хрестовий похід” покликане виправдати агресію Фінляндії благородною метою і ще раз підкреслити цивілізаційну відмінність фінської нації від росіян. Звертає на себе увагу також трактовка союзу з Німеччиною, яку Маннергейм називає “братом по зброї”. Ця фраза в жодному разі не означає зміну геополітичних орієнтирів Маннергейма. Він був не в захваті від перспективи союзу з Німеччиною. До того ж, агресивно-люмпенська поведінка А. Гітлера у внутрішній і зовнішній політиці була огидною аристократові Маннергейму [3]. Як стверджує дослідник О. Підлущкий, в союзники до Гітлера Маннергейма загнала лиха доля [20, с.58]. З огляду на це, Маннергейм вважав, що Фінляндія має воювати з СРСР не через забганку Німеччини, а керуючись власними інтересами, які полягали у захопленні Біломорської Карелії. Саме тому вживання у документі звороту “брати по крові” говорить про те, що фінський маршал позиціонував Фінляндію як рівну Німеччині союзницю (за принципом “ворог мого ворога – мій друг”), а не як пасивний інструмент німецької геополітики.

Отже, як ми могли переконатись на основі вищезазначеного, невід’ємною складовою світогляду Маннергейма починаючи з 1917 р. став патріотизм. Фінська самоідентифікація сформувалась у Маннергейма лише на п’ятдесятому році життя і мала парадоксальну природу: вона являла собою своєрідну антитезу більшовизму. Патріотизм Маннергейма став найсильнішим чинником, що змушував його діяти на благо вітчизни, і певною мірою вплинув на його політичні переконання.

Наприклад, з парадоксального патріотизму Маннергейма випливає месіанський характер його військово-політичної діяльності. Маннергейм завжди з’являвся на політичній арені у часи, коли існувала гостра загроза фінському суверенітету (“війна за визволення”; дискредитація Фінляндії на міжнародній арені у кінці 1918 р. як сателіта кайзерівської Німеччини; Зимова війна і війна-реванш) і повертав ситуацію у сприятливе русло. І, як водиться, за свою діяльність він часто не отримував подяки: фінські уряди, при яких доводилося діяти Маннергейму, використовували його як рятівне коло, а використавши, “вішали на гачок” до нового критичного моменту. Йдеться передусім про такі епізоди біографії фінського лідера: порушення обіцянки, яку уряд Свінхувуда дав Маннергейму (на той момент голові комітету оборони) про уникнення

союзу з Німеччиною (березень, 1918 р.); програв Маннергейма на перших в історії Фінляндії президентських виборах 25 липня 1919 р., що проводились на основі Конституції, якої могло не бути без сприяння фінського регента (на виборах голосували лише члени парламенту, тому ми можемо казати про невдячність саме правлячих кіл); і, врешті, відставка маршала з поста президента Республіки у 1946 р. через те, що він скомпрометував себе зв'язками з нацистами.

Маннергейм завжди наголошував, що успіх політика залежить перш за все від єдності народу і його прагнення спільно діяти заради блага вітчизни. У цьому полягає ще одна риса лідерства Маннергема: протягом усієї своєї діяльності на політичному поприщі він намагався відігравати роль об'єднувача фінської нації. Саме до почуття єдності фінів він апелює у переломні моменти фінської історії. Показовим у цьому плані є завершальний абзац його мемуарів: "Я хочу, щоб у свідомості майбутніх генерацій закарбувався лише один урок: незгода у власних лавах є смертельнішою за ворожі мечі, а внутрішні розбіжності відчиняють двері іноземним загарбникам. Народ Фінляндії показав у двох війнах, що єдина нація, навіть мала настільки, наскільки це взагалі можливо, здатна витримати небачений тиск і завдяки єдності пережити найстрашніші випробування, які тільки може принести доля" [6, с.250].

Врешті, значний вплив на формування політичних переконань Маннергейма відіграли власне трансформації у сфері національної самоідентифікації. Це дало змогу на власному досвіді зрозуміти важливість ролі ситуації на міжнародній арені для фінського державотворення і сприяло формуванню геополітичного складу думки у фінського лідера [21].

Отже, протягом усього життя Г.К. Маннергейм пройшов три послідовні етапи національної самоідентифікації. До двадцятирічного віку він асоціює себе зі шведською етнічною спільнотою попри те, що народився у Фінляндії; наступні тридцять років він постає перед нами як Густав Карлович Маннергейм – вірний присязі офіцер російської армії, байдужий до антифінської політики імперії; у віці п'ятдесяти років нарешті формується фінська національна ідентичність, яка знайшла прояв у формуванні парадоксального патріотизму Маннергейма, що базувався на антибільшовицьких настроях і полягав у прагненні врятувати Фінляндію від червоної інтервенції. Патріотизм Маннергейма являв собою продукт вищого ступеня його національної самоідентифікації і став підґрунтям формування багатьох рис, які у свої сукупності утворювали політичні переконання фінського маршала.

Аналіз джерел особового походження і актових документів К.Г. Маннергейма на предмет виявлення у них проявів його національної ідентифікації і політичних переконань, відкриває дослідницькі перспективи для складання ґрунтовного психологічного портрету маршала Фінляндії.

Джерела та література

1. Иоффе-Кемпайнен Э. Карл Густав Эмиль Маннергейм – маршал и президент [Електронний ресурс] / Э. Иоффе-Кемпайнен. – Режим доступу: <http://www.karekurs.narod.ru/files/kgm.en.html>
2. Власов Л. Маннергейм [Електронний ресурс] / Л. Власов. – М., 2005. – Режим доступу: <http://www.e-reading.ws/book.php?book=1020401>
3. Вайну Х. Многоликий Маннергейм [Електронний ресурс] / Х. Вайну. – Режим доступу: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/HISTORY/MANNER.HTM>
4. Мери В. Маннергейм – маршал Финляндии / В. Мери; [пер. со швед. А. Афиногеновой]. – М, 1997. – 208 с.
5. Сто замечательных финнов: коллекция биографий / под. ред. Т. Виховайнена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kansallisbiografia.fi/pdf/kb_ru.pdf. – 781 с.
6. Маннергейм К.Г. Мемуары / К.Г. Маннергейм. – М., 2000. – 252 с.
7. Вихтуновская М.А. Бунтующая окраина или модель для подражания: Финляндия глазами российских консерваторов и либералов второй половины XIX – начала XX вв. / М.А. Вихтуновская // Многоликая Финляндия. Образ Финляндии и финнов в России: сб. статей. – Великий Новгород, 2004. – С. 89-142.
8. Кеттола Э. Революция 1917 г. и обретение Финляндией независимости: два взгляда на проблему [Електронний ресурс] / Э. Кеттола. – Режим доступу: <http://historystudies.org/?p=61>
9. Mannerheim C.G. Kirjeta seitsemän vuoksikymmenen ajalta / C.G. Mannerheim. – Helsinki, 1983. – S. 167.
10. Рянжин В. Маршал Финляндии Маннергейм [Електронний ресурс] / В. Рянжин. – Режим доступу: <http://terijoki.spb.ru/history/templ.php?page=manner&lang=ru>
11. Приказ Верховного главнокомандующего № 1 (2 февраля 1918 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heninen.net/miekka/p1918.htm>.
12. Ernest J. Mannerheim: the Years of Preparation / J. Ernest, O. Screen. – London, 2001. – 161 p.
13. Приказ Верховного главнокомандующего (23 февраля 1918 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heninen.net/miekka/p-1918.htm>
14. Вехвиляйнен О. Финляндия в другой мировой войне: між Німеччиною та Росією / О. Вехвиляйнен; [пер. з фін. Є. Лохіної]. – К., 2010. – 247 с.
15. Телеграмма генералу Маннергейму (20 июля 1919 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heninen.net/miekka/1919.htm>.
16. Г. Маннергейм – М. Любомирской (26 декабря 1920 года) // Иоффе Э. Линии Маннергейма [Електронний ресурс] / Э. Иоффе. – СПб., 2005. – Режим доступу: <http://www.dk1868.ru/mannergeim/mannergeim6.htm>
17. Приказ Верховного главнокомандующего № 1 (1 декабря 1939 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heninen.net/miekka/p01.htm>
18. Приказ Верховного главнокомандующего № 34 (14 марта 1940 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heninen.net/miekka/p34.htm>
19. Приказ Верховного главнокомандующего № 1 (июнь, 1941 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heninen.net/miekka/p1.htm>
20. Підлуцький О. Постаті ХХ століття / О. Підлуцький. – К., 2007. – 268 с.
21. Севериков В.В. Эволюция взглядов К.Г. Маннергейма как политика и гоударственного деятеля Финляндии: 1918–1951: Дисс. канд. ист. наук: 07.00.03. – М., 2005. – 185 с.

Лютая С. С. Эволюция национальной самоидентификации Карла Густава Маннергейма и её влияние на формирование его политических убеждений.

В статье прослеживается изменение мировоззренческих ориентиров ведущего политического деятеля Финляндии первой половины XX века на фоне процесса создания финского государства. Автор, на основе психологического анализа приказов, речей, еписколий и мемуаров К.Г. Маннергейма, приходит к выводу, что парадоксальный патриотизм финского маршала стал отличительной чертой его политических убеждений.

Ключевые слова: К.Г. Маннергейм, Финляндия, создание государства, национальная самоидентификация, политические убеждения.

Liuta S. S. The Evolution of the National Self-Identity of Carl Gustav Mannerheim and It's Influence on the Formation of His Political Credo.

The article traces the changing of the world-viewing orientations of the leading political figure in Finland, who lived in the first half of the twentieth century, on the background of the process of the Finnish state-building. The author, based on the psychological analysis of the C.G. Mannerheim's orders, speeches, letters and memories, comes to the conclusion that the Finnish marshal's paradoxical patriotism became the hallmark of his political credo.

Keywords: C.G. Mannerheim, Finland, state-building, national self-identity, political credo.

УДК 94(73).091

В. С. Черняєв

ВІЙСЬКОВО–МОРСЬКІ ПИТАННЯ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

У статті на основі аналізу джерел та наукової літератури висвітлено ключові військово-морські питання, що розглядалися на Паризькій мирній конференції. Проаналізовано точки зору учасників конференції стосовно майбутнього німецького військового флоту. Детально розглядається проблема співвідношення військового флотів та спроби її вирішення. Показано що, американські представники використовували свій військовий флот як засіб тиску на Велику Британію з тим, щоб англійці підтримали нову міжнародну організацію – Лігу Націй. Проте, Велика Британія не погоджувалась на обмеження свого бойового флоту без попередньої військово-морської угоди зі Сполученими Штатами. Версальській мирній договір юридично завершив Першу світову війну, але військово-морські суперечності, що існували між країнами залишились невирішеними.

Ключові слова: військово-морський флот, Велика Британія, США.

Міжнародні відносини першої чверті XX ст. були надзвичайно складними. Їх ускладнювали Російсько-японська війна, військово-морське суперництво Великої Британії та Німеччини, італійсько-турецькі війни, боротьба за колонії та інші міжнародні протиріччя, апогеєм яких стала Перша світова війна. Після чотирьох років військових дій Німеччина та її союзники погодилися здатися на опорні положення, викладені в "Чотирнадцяти пунктах" американського президента Вудро Вільсона.

На сьогодні в українській історичній науці відсутні праці, котрі б детально розглядали військово-морські питання на мирній конференції в Парижі. Українські дослідники міжнародних відносин лише побіжно згадують військово-морські суперечності на мирній конференції в Парижі, приділяючи основну увагу репараціям та поділу території. Нажаль, в радянській та російській історіографії це питання також не отримало належного висвітлення. В роботі використані праці безпосередніх учасників та свідків конференції, а саме військово-морського секретаря США Джозефа Деніелса [1], американського дипломата полковника Едварда Хауза [2] та журналіста Артура Світсера [3]. Серед досліджень американських вчених варто відзначити праці таких дослідників як Майкл Сімпсон [4] та Сет Тілман [5]. Завданням даної роботи є висвітлення ключових військово-морських питань, що розглядалися на Паризькій мирній конференції.

11 листопада 1918 р. було підписано Комп'єнське перемир'я, в наслідок чого військові дії були припинені. Було розпочато підготовчий процес до міжнародної конференції, яка мала юридично завершити Першу світову війну та вирішити суперечності, що існували між країнами. Ще одним із важливих завдань конференції було нівелювання причин, що призвели до розв'язання війни. Ще до початку конференції було зрозуміло, що військово-морські питання мали стати одними із найгостріших. Потрібно було вирішити майбутнє німецького флоту та знайти спільне рішення щодо роззброєння. Обидва питання були принциповими для учасників конференції. Саме тому неможливо було уникнути бурхливого обговорення цих питань серед дипломатів.

Ще з початку XX ст. США прагнули посилити свій вплив на міжнародній арені. На момент завершення військових дій за економічними показниками США випереджали будь-яку іншу країну. У 1918 р. Сполучені Штати перетворились на світового кредитора. Отже, настав час використати ситуацію, що склалась на користь США.

Поки відбувались бойові дії в Європі, в англійсько-американських відносинах не виникало суттєвих суперечностей. Коли стало зрозуміло, що поразка Німеччини неминуча, обидві країни почали лавірувати з